

forma, w jakiej ukazało się obecne wydanie. Dążenie do spopularyzowania pamiętnika (wprawdzie znacznie ograniczone nakładem zaledwie 1000 egz.) i zamiar oddania należnej czci jego niestusnie zapomnianemu autorowi nie powinny zwalniać inicjatorów reedycji od elementarnej dbałości o tekst.

Władysław Witczak

JÓZEF FISZER: *Geneza i rozwój NRD w latach 1949 - 1961*. Poligraficzna Spółdzielnia Pracy „ZESPÓŁ”. Wyd. I, nakład 100 egz., Warszawa 1990, 676 ss.

NRD zniknęła z mapy Europy. Nie ma więc już żadnych przeszkód, aby wreszcie napisać obiektywną prawdę o jej genezie i dziejach. W dotychczasowej bowiem historiografii, i to nie tylko naszej, ale także w pozostałych krajach byłego bloku komunistycznego, nie ma faktycznie dobrej pracy źródłowej na ten temat. Istnieje zaś niewątpliwie duże zapotrzebowanie społeczne i naukowe na dobrą książkę o tym państwie i jego historii, chociaż zniknęło już ono z mapy Europy. Jest to niezbędne nie tylko z konieczności weryfikacji dotychczasowej wiedzy o tym kraju i jego dziejach, ale również ważne dla dalszych obiektywnych badań i analiz sytuacji w zjednoczonych już Niemczech oraz ich nowych stosunków z Rzeczpospolitą Polską. Naprzeciw temu zapotrzebowaniu wyszedł autor recenzowanej monografii, która w sposób rzeczowy i dobrze udokumentowany przedstawia genezę i dzieje NRD oraz ich przesłanki wewnętrzne i międzynarodowe w latach 1945 - 1961. W pracy tej autor położył nacisk na analizę problemów, które dotychczas stanowiły „białe plamy” w historii NRD. Na ich temat, poza literaturą zachodnią, również często kontrowersyjną, nie ma żadnych obiektywnych opracowań.

Dzieje narodzin NRD i jej polityka, i przemiany wewnętrzne oraz polityka zagraniczna do 1961 r. rozpatrywane są przez autora na szerokim tle rozwoju stosunków międzynarodowych w Europie, a szczególnie stosunków Wschód-Zachód. Jest to dodatkowy walor poznawczy i naukowy recenzowanej monografii.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu NRD, ZSRR i naszej podkreślano, że odpowiedzialność za podział Niemiec oraz utworzenie RFN i NRD spada na Zachód, a głównie na USA i ich „separatystyczną” politykę. Równocześnie w literaturze tej obciążano Zachód odpowiedzialnością za zimną wojnę, a jednocześnie gloryfikowano stalinowską politykę zagraniczną opartą na tzw. leninowskich zasadach pokojowego współistnienia państw. J. Fiszer dowodzi, że interpretacje te nie wytrzymują próby czasu i uznaje je za fałszywe, bowiem przeczą im fakty, które przytacza i analizuje opierając się na dokumentach źródłowych i zachodniej literaturze przedmiotu. Zdaniem autora, nie tylko współodpowiedzialnym, ale głównym sprawcą zimnej wojny i podziału Niemiec byli ZSRR i jego stalinowska polityka zagraniczna nakierowana po II wojnie światowej na podporządkowanie sobie całej Europy. Pisze on m.in.: „Z dzisiejszej perspektywy czasu widać, iż zimna wojna była potrzebna bardziej Stalinowi niż Zachodowi. Potwierdza się też to, że systemy totalitarne strukturalnie potrzebują wroga zewnętrznego. Przy pomocy zimnej wojny Stalin próbował usprawiedliwić swoją obłądną tezę o stałym zaostrzeniu się walki klasowej w miarę umacniania się socjalizmu». Inaczej mówiąc, Stalinowi zimna wojna była potrzebna dla jego polityki wobec ujarzmionych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które straszone imperialistycznym zagrożeniem stały się bardziej uległe wobec Moskwy” (s. 10).

Recenzowana monografia składa się z wstępu, czterech rozdziałów podzielonych na wiele podrozdziałów, zakończenia, przypisów i bibliografii. We wstępie autor ukazuje cele i zadania badawcze, jakie sobie postawił do osiągnięcia oraz omawia bazę źródłową pracy, jej strukturę i założenia metodologiczno-warsztatowe. Zostały tutaj także sformułowane oryginalne tezy i wnioski, do jakich dochodzi autor po wieloletnich badaniach nad problematyką niemiecką. M.in. podkreśla, iż: „NRD — po 40-tu latach egzystencji — okazała się państwem sezonowym, które potwierdziło, że nie można sztucznie dzielić ani łączyć państw i narodów; wbrew woli nie można budować nowego porządku społeczno-politycznego i gospodarczego. Ponadto powstanie i dzieje NRD potwierdziły raz jeszcze, iż komunizm okazał się błędną i fałszywą ideologią, która paraliżowała życie narodów i rozwój tych państw, którym został on narzucony. Był utopijnym systemem, opartym na przemocy i strachu, co szczególnie uwidoczniło się w NRD w latach 1949 - 1961, tj. w okresie tzw. budowy podstaw socjalizmu w tym kraju” (s. 11).

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Antyfaszystowski ruch oporu i opozycja w III Rzeszy w latach 1933 - 1945. Mity i rzeczywistość*, autor stara się przedstawić rozwój poszczególnych nurtów oporu w III Rzeszy zgodnie ze stanem faktycznym. Na szczególną uwagę w tej części monografii zasługują podrozdziały mówiące o oporze kościołów w III Rzeszy i postawie młodzieży wobec faszyzmu.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Zewnętrzne i wewnętrzne przesłanki podziału Niemiec w latach 1945 - 1949. Geneza NRD*, autor analizuje kolejne etapy rozwoju sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Niemiec oraz bada przyczyny, które prowadziły do rozbicia ich jedności. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj podrozdział czwarty, który poświęcony jest likwidacji SPD w radzieckiej strefie okupacyjnej w Niemczech i utworzeniu SED w kwietniu 1946 r. Otóż historiografia byłej NRD, a także literatura w innych krajach realnego socjalizmu utrzymywały, że utworzenie SED było punktem zwrotnym w najnowszych dziejach Niemiec i że socjaldemokraci i komuniści zjednoczyli się wówczas dobrowolnie. Natomiast autor w recenzowanej monografii udowadnia, że zjednoczenie to było wymuszone przez komunistów, a SED odegrała negatywną rolę w procesie rozbicia Niemiec i była współodpowiedzialna wraz z Radziecką Administracją Wojskową (RAW) za stalinizację Niemiec Wschodnich i późniejszej NRD. Bardzo interesujący jest tutaj także podrozdział piąty, w którym autor przedstawia kryzys berliński z lat 1948/1949, jego przyczyny i skutki. J. Fiszer twierdzi, że kryzys ten był „najbardziej brzemiennej w skutki konfliktem politycznym pomiędzy Związkiem Radzieckim a mocarstwami zachodnimi o ich przyszłe wpływy w Berlinie, Niemczech i Europie. Przyspieszył on podział Niemiec i Europy” (s. 18).

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Umacnianie pozycji NRD w latach 1949 - 1955*, przedstawione zostały dalsze przeobrażenia społeczno-polityczne i gospodarcze w NRD oraz kształtowanie się jej ograniczonej suwerenności i walka o uznanie dyplomatyczne na arenie międzynarodowej w latach 1949 - 1955. W rozdziale tym autor podjął się rzeczy bardzo trudnej, tzn. przedstawienia przyczyn, przebiegu i skutków wydarzeń czerwcowych w NRD z 1953 r., na temat których dotychczas w Polsce nikt nie napisał jeszcze żadnego poważniejszego opracowania naukowego. Przy czym chciałabym zwrócić uwagę na ciekawy podrozdział zatytułowany *Historiografia i dotychczasowy stan badań. Fakty i mity*, w którym autor omawia literaturę na temat wydarzeń w NRD z czerwca 1953 r. i analizuje zawarte w niej różnego rodzaju oceny i opinie historyków, politologów, publicystów i polityków zachodnich, głównie niemieckich. J. Fiszer pisze tutaj m. in.: „Historiografia i dotychczasowy stan badań wydarzeń czerwcowych w NRD z 1953 r. potwierdzają moją tezę, iż nie były one ani jednoznacznie »kontrewolucyjnym puczem«, ani

też żadnym *sensu stricto* »powstaniem narodowym«, wywołanym przez zewnętrzne i wewnętrzne siły antykomunistyczne. Były one rezultatem skomplikowanej sytuacji narodowej i międzynarodowej, w jakiej znalazła się NRD latem 1953 r. Tę trudną sytuację starały się oczywiście wykorzystać różne siły wewnętrzne i zewnętrzne do własnych, partykularnych interesów" (s. 434).

Natomiast w rozdziale ostatnim, czwartym, zatytułowanym *Początki stabilizacji i rozwój NRD w latach 1955 - 1961*, autor ukazuje kolejny etap przemian społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalnych w NRD oraz jej politykę międzynarodową. W rozdziale tym na szczególną uwagę zasługuje podrozdział drugi zatytułowany *Walka W. Ulbrichta z opozycją*. Jest to pierwsza w Polsce próba ukazania dążeń w NRD do destalinizacji jej systemu i walki W. Ulbrichta z opozycją wewnątrzpartyjną i intelektualną, która istniała w NRD i domagała się przeprowadzenia postępowych reform w tym kraju. Przy czym, jak pisze autor: „(...) w NRD był to temat tabu i nie powstała tam żadna praca poświęcona antystalinowskiej opozycji i jej działalności. Nie udostępniono też nigdy materiałów archiwalnych z tym problemem związanych. Dlaczego? Odpowiedź jest prosta. Otóż działalność opozycji antystalinowskiej nazwana została przez Ulbrichta jako rewizjonistyczna, a walka z rewizjonistami uznana była na V zjeździe SED w 1958 r. za naczelne zadanie partii. Ulbricht był bezwzględny wobec swoich przeciwników politycznych. Również prawa ręka Ulbrichta i jego następcy, który odegrał haniebną rolę w walce z opozycją antystalinowską w latach 1957 - 1958, tj. Erich Honecker, którego Ulbricht nagrodził za to na V zjeździe SED funkcją członka Biura Politycznego i stanowiskiem sekretarza KC SED nie był zainteresowany w ujawnianiu prawdy o destalinizacji w NRD i przestępstwach Ulbrichta" (s. 514).

Wiele interesujących danych, dotychczas nigdzie nie publikowanych, a dotyczących gospodarki i rolnictwa NRD w latach 1955 - 1961 autor przedstawia w podrozdziale trzecim tegoż rozdziału, zatytułowanym *Sytuacja gospodarcza NRD w latach 1955 - 1961* i w podrozdziale czwartym, zatytułowanym *Przemiany w rolnictwie*, w którym zobrazowane zostały przebieg i skutki przymusowej kolektywizacji rolnictwa NRD.

Ogólnie rzecz biorąc, autor recenzowaną monografią wnosi poważny wkład w rozwój naszej historiografii i literatury niemcoznawczej, poświęconej dziejom najnowszym sąsiadów Polski. Monografia ta ułatwia zrozumienie tragedii Niemców po II wojnie światowej i przybliża dzieje NRD polskiemu czytelnikowi, który dotychczas na ten temat miał do czynienia raczej z opracowaniami o charakterze okolicznościowym i propagandowym. Szkoda tylko, że ta wartościowa praca została wydana tylko w nakładzie 100 egzemplarzy. Powinna ona bowiem dotrzeć do szerokiego grona czytelników, zwłaszcza młodzieży.

Anna Dąbrowska